

Můj pane a příteli, Bůh tě opatruj a ochraňuj, nechť ti Ten, Jenž tě stvořil v matčině lůně, pomáhá, dopřeje ti dlouhý život a vyplní tvá přání! Ve svém milém dopise sis naříkal na žal, trápení a zármutek duše, jež tě postihly po smrti tvého syna. Nechť tě Bůh odškodní a dá ti jiné syny, kterým se dostane dlouhého života.

V dopise jsi také vyjádřil přání, že si toužíš přečíst knihu, která by ti přinesla úlevu, rozradostnila tvé srdce a zbavila tě žalu, trápení a zármutku. Uvedl jsi, že Nežidé¹ mají knihu, jež byla sepsána, aby ulevovala v neštěstí a smutku. A naléhavě jsi mě žádal, abych pro tebe – z úcty k tobě a pro tvou přízeň, jíž si velice vážím, pro vzácnou vážnost, [v níž tě chovám],² jakož i pro touhu, s níž po takové knize ve svém neštěstí [bažíš] – na toto téma sepsal knihu, jež by sestávala z příběhů našich nejlepších a nejvznešenějších učenců blahé paměti, [knihu takovou,] abys již neměl potřebu číst žádnou jinou.

Vyhověl jsem tedy tvé žádosti. Děkuji vznešenému Bohu a chválím Ho za milost a štědrost, jimiž mě oblažil. Ač nemám k takovému počínání vlohy ani s ním nemám zkušenosti, přesto mi má touha, abych tvou žádost splnil, i přání, abych si získal tvou náklonnost a lásku, pomohly tomuto úkolu dostat. Pomoc jsem hledal u Boha, Jenž je vznešený a veliký. Jeho jsem žádal o vnuknutí, abych kráčel přímou cestou, jež vede k odměně. Psaní této knihy jsem dal přednost před svými ostatními povinnostmi pro svou úctu k tobě i pro vznešenost, jíž se u mě těšíš, a spolu s tím i kvůli hojné odměně a štědré odplatě ve světě příštím, které, jak doufám, získám od Stvořitele, Jenž je požehnaný a vznešený, a které si podle názoru našich učenců blahé paměti zaslouží ten, kdo utěší soužení ztrápeného a potěší zkrúšenou duši a bolavé srdce.

¹ Termínem *minim*, označujícím původně „heretiky“, míní rabi Nisim muslimy.

² Začátek předmluvy v arabském rukopisu chybí, a náš překlad se tedy až potud opírá o hebrejskou verzi *Hiburru*.

[Rav Baroka a žalárník]³

Vypráví se, že rav Baroka jednou procházel tržištěm, když tu se mu ukázal prorok Eliáš. Rav Baroka se ho zeptal, zda si někdo z těch, kdo se na trhu nacházejí, zaslужuje, aby se mu dostalo odměny světa příštího. Eliáš na to odpověděl: „Nikoli.“ Zatímco spolu rozmouvali, prošel kolem nich muž, který byl obut v černých botách a [oblečen] v oděvu, jehož cípy neměly trásně.⁴ Eliáš se na [rava Baroku] obrátil: „Tento muž je jedním z těch, kdo si zaslужují odměnu světa příštího.“ Rav Baroka na toho muže zavolał, ale protože mu neodpověděl, vydal se za ním, až jej dostihl. Tu se ho otázal: „Jaké je tvé povolání?“ A muž odpověděl: „Pane, jsem žalárník a dělám to, že odděluji mužské vězení od ženského. V noci spávám mezi oběma vězeními, jelikož se obávám, aby snad muži neudělali ženám něco zavrženíhodného. A když je u mě ve vězení nějaká Židovka, nasazují svůj život pro její záchranu [před násilím].“

Jednoho dne byla jedna Židovka⁵ uvězněna a viděl jsem, že se k ní jeden z vězňů již hodlal přiblížit. Vzal jsem tedy trochu vinného kalu a dal jsem jí ho se slovy: „Pomaž si jím tělo a řekni: „Jsem nečistá.“⁶ Udělala, co jsem jí poradil, a tím jsem ji zachránil, neboť se k ní potom žádný muž nepřiblížil.“ Poté mu rav Baroka řekl: „Vidím, že jsi obutý do černých bot,“ a on odpověděl: „To aby nebylo poznat, že jsem Žid,“ – z jeho odpovědi vyplývá, že Židé tehdy neměli ve zvyku nosit boty černé barvy.⁷ Muž

³ Rabínským zdrojem tohoto a následujícího příběhu je bTaa 22a. Názvy kapitol nebo podkapitol nejsou obsaženy v originálu, nýbrž jsou přejaty z Hirschbergova hebrejského a Brinnerova anglického překladu.

⁴ *Cicit*, tj. rituální trásně nebo štrapce, které židovští muži nosí pod svrchním oděvem.

⁵ Hebrejský překlad doplňuje: „která byla vdaná“.

⁶ Tj. menstruuji.

⁷ Z řečeného vyplývá, že ve dnech rava Nisima Židé nosili boty černé barvy. Nošení turbanů a bot černé barvy Židy a křesťany bylo roku 1004 nařizeno chalífou al-Hákimem v Káhiře jako součást jím ustanovených diskriminačních nařízení; platnost tohoto nařízení se rozšířila i na západ severní Afriky.

dodal:⁸ „Chodím do královského paláce, abych vyslechl, jakou [nepravost] se chystají vykonat proti lidu [tohoto království], a jestliže to, čeho se hodlají dopustit, má postihnout nás [Židy], neprodleně to spěchám sdělit učencům, aby se postili a modlili k Bohu, ať od Židů odvrátí to, co zamýšlejí zosnovat a provést [jim].“ Rav Baroka se ho otázal: „Proč jsi mi neodpověděl, když jsem na tebe prve volal?“ Muž odpověděl: „Dozvěděl jsem se, že se právě scházejí do paláce, aby ukuli nějakou nepravost proti lidu, a proto jsem si pospíšil, abych to vyzvěděl dříve, než ji provedou.“

[Rav Baroka a dva muži, kteří obveselovali zkrúšené]

Sotva rav Baroka se žalárníkem domluvil a Eliáš byl dosud s ním, pošli kolem nich dva muži. Eliáš řekl: „Také tito dva si zaslouží odměnu světa příštího.“ Rav Baroka se na ně proto obrátil: „Rád bych, abyste mi řekli, jaké je vaše povolání.“ „Obveselujeme zkrúšené duše, a když spatříme někoho, koho bolí srdce, bez ustání ho utěšujeme a [tak dlouho] k němu promlouváme o věcech, které ho rozradostní a zbaví smutku, až ho jeho trudnomyslnost opustí.“ Doufám, že i my oba budeme počítáni mezi ty, kdo jsou hodni [odměny světa příštího].

[Závěr předmluvy]

V této své knize ti z toho, co znám nebo co jsem se dočetl, předložím další podobné výroky učenců a tradice, [které nám předali,] i zprávy a vyprávění o lidech, kteří se ocitli v soužení a úzkostech, z nichž se jim dostalo úlevy a ulehčení. Tato vyprávění mluví o jednotlivcích, neopominu však zmínit i události, které se staly všemu lidu [Izraele], když jej postihly útrapy a byl z nich

Viz Boušek, „Právní postavení Židů v islámských zemích ve středověku“, s. 142; Halkin, „Le-toldot ha-šmad bi-jmej al-muvaħidun“, s. 108–109.

⁸ Jinou judeoarabskou verzi následující části příběhu předkládá Abramson, *Rav Nisim Ga'on, Ĥamiša sefarim*, s. 505.

zachráněn, ovšem nikoli ty, které již byly zapsány například v knize Ester či knize Hasmonejců,⁹ ani další příběhy, které jsou obsaženy ve dvaceti čtyřech knihách [Hebrejské bible] a pojednávají o strastech a pohromách, jež naše otce a předchůdce zasáhly a z nichž byli zachráněni, poněvadž toto vše je již zaznamenáno. Zmíním pouze takové příběhy, které znají jen nemnozí.

Tebe, můj pane, a tebe, kdo budeš tuto mou knihu číst, prosím a žádám při Bohu, Jenž je vyvýšený: Naleznete-li v ní někdo nějakou mezeru, zaplňte ji, a najdete-li chybu, opravte ji, vždyť chyb se dopouštějí i vznešení učenci.¹⁰ Což neznáš výrok spravedlivého [Davida]:¹¹ *Kdo ale rozpozná vlastní poblouznění? Od skrytých hříchů mě očisti!*¹² Oč více to platí o těch, jejichž mysl a schopnosti jsou omezené. Svého Stvořitele snažně prosím a žádám, aby mi byl nápomocen, abych u Něj našel zalíbení, aby pomohl mně a skrze mě i dalším. Prosím Ho, jako Ho prosil spravedlivý [David]: *Kéž mi pomáhá ruka tvá, vždyť jsem si zvolil tvá pravidla.*¹³ V Něj doufám, neboť On, Vyvýšený, nezklame toho, kdo v Něj doufá, jak slíbil – a On sliby plní –, řka: *Tehdy poznáš, že já jsem Hospodin a že se nezklamou, kdo ve mě doufají.*¹⁴

⁹ *Megilat Ester a megilat bnej be-Ḥašmonaj*, tj. svitek Ester a svitek synů Chašmonajových. Druhou uvedenou knihou jsou patrně míněny apokryfní knihy Makabejské, i když Hirschberg tuto identifikaci nepřijímá bez výhrad.

¹⁰ Hirschberg v této úvodní pasáži poukazuje na možný vliv předmluvy Sa' adji Ga'ona k jeho *Knize zjevených pravd a rozumových argumentů*, s. 70; a předmluvy al-Tanúchího ke knize *Al-Faradž ba'd al-šidda*, ed. Chalíl 'Imrán al-Manšúr, s. 9.

¹¹ Termínu *al-walí* (hebrejský ekvivalent *be-chasid*) se v judeoarabské literatuře obvykle užívá nejen pro krále Davida, ale také Šalomouna, Joba a další biblické postavy.

¹² Ž 19,13. Následuje arabský překlad tohoto verše. Autor většinou nejprve cituje hebrejsky daný verš z Hebrejské bible nebo z jiné židovské literatury, který poté volně přetlumočí do arabštiny. Toto arabské přetlumočení uvádím pouze tehdy, když se významově odchyľuje od hebrejského originálu.

¹³ Ž 119,173. Následuje arabský překlad verše.

¹⁴ Iz 49,23. Následuje arabský překlad verše.

Kapitola první

Tvrdím, že zdravý rozum prokázal, že Bůh, Jenž je veliký, je pravdivý a spravedlivý, Svými výnosy nečiní příkoří a Svými soudy neutiskuje. Toto je nesporné podle rozumu a [i] Svatá písmata to jasně vyjádřila slovy: *Bůh je spravedlivý soudce*,¹⁵ a dále: *Neboť Bůh je soudce, jednoho snižuje a druhého pozvedá*,¹⁶ protože když jednoho snižuje a druhého pozvedá, činí tak po právu, spravedlivě a nestranně. Jestliže někdo vidí, že je ponížen člověk, který zasluhuje pozvednout, nebo naopak pozvednut člověk, který zasluhuje být ponížen, ať mu na mysli nevytanou nečisté myšlenky a ať soudům svého Stvořitele nepřisuzuje nespravedlnost. Je tomu tak totiž z důvodu, jenž je lidem skryt a který uniká jejich chápání, jak nás o tom zpravili naši učenci blahé paměti v příběhu o člověku, který by již byl skoro zbloudil, kdyby mu Bůh toto tajemství neodkryl a jeho smysl neozřejmil.

[Odměna za jeden dobrý skutek]

Je to příběh o dvou zbožných mužích, kteří si byli takovými druhy v jídle, pití i studiu Tóry, že se jeden od druhého nikdy neodloučil.¹⁷ Tu jeden z nich zemřel, ale nikdo se neúčastnil jeho pohřbu a ani pro něho nebylo vykonáno nic z toho, co je při pohřbu zvykem konat. Téhož dne zemřel i syn městského výběřčího daní a kvůli němu byla uzavřena tržiště, a dokonce se až do chvíle jeho pohřbu přerušilo i vyučování ve školách. Onen druhý ctnostný muž nemohl takovou nespravedlnost pochopit, a jak byl převelice zděšen, pravil: „Cožpak na světě není odměna ani odplata?!“ V noci však ve spánku uslyšel výrok: „Stvořitelovy soudy nezlehčuj a na úradky svého Tvůrce se nehněvej. Tvůj ctnostný přítel se

¹⁵ Ž 7,12. Následuje arabský překlad tohoto verše.

¹⁶ Ž 75,8.

¹⁷ Viz jHag 2:2, 77d; a rovněž Liebermann, „'Al ḥaṭa'im we-'onšam“, s. 452 a dále.

dopustil malého prohřešku, za nějž byl potrestán v tomto světě, ještě než byl uložen do hrobu, aby tak byl očištěn od všeho hříchu a mohl dosáhnout věčnosti. A syn onoho výběřčího vykonal jeden dobrý skutek, za nějž si zasloužil to, čeho jsi byl svědkem, [a] tím pozbyl práva na odměnu a mzdu [ve světě příštím] a zaslouží si už jen trest.“ Nato se muž otázal: „Pane, jakého přestupku se dopustil můj přítel a za jaký dobrý skutek získal odměnu ten druhý?“ Dostalo se mu odpovědi: „Co se týče tvého přítele, ten se, chraň Bůh, nedopustil závažného přestupku, ale jen menšího: Jednoho dne si modlitební řemínky, které se vkládají na hlavu, nasadil dříve než ty, jež patří na ruku.¹⁸ A syn výběřčího vykonal za celý život ve svůj prospěch jen jeden dobrý skutek, a to ještě neúmyslně, náhodou, a přesto jej Bůh, Jenž je veliký, neopominul odměnit. Stalo se to takto: Jednou vystrojil hostinu pro jednoho vezíra, ale když už byly pokrmy a nápoje připraveny, vezír se na hostinu nedostavil. Syn si řekl: „Nenechám zkazit pokrmy jen proto, že nikdo nepřišel, nechť raději vejdou chudí a snědí je.“ Nechal tedy přivést chudáky a pokrmy jim předložil. Proto si zasloužil zmíněnou odměnu.

Po několika dnech ten ctnostný muž ve snu spatřil svého druha uprostřed rajske zahrady u tekoucích řek a rozkvetlých sadů. Zároveň uzřel i syna výběřčího v nejhorší strážni a v nejubožejším oděvu, jak prahne žízni a nenalézá nic, čím by ji uhasil. Muž se probudil a svou dřívější mylnou domněnku zapudil. A řekl si ve svém srdci totéž, co pronesl mistr, jenž přináší osvěcení, náš učitel Mojžíš: *Skála, Jeho skutky jsou dokonalé, všechny Jeho cesty jsou spravedlivé, Bůh věrný, v němž není nepravosti, je spravedlivý a přímý,*¹⁹ což arabsky znamená: Stvořitel je spravedlivý ve všech svých skutcích a ve všech cestách je přímý, není v něm nepravosti.

Ve výkladu zmíněného verše uvedli učenci, pokoj s nimi, podobné ponaučení, neboť pravili: Výrok *Bůh je věrný a není v něm*

¹⁸ *Tefilin* určené pro ruku (*tefilin šel jad*) se přikládají dříve než *tefilin* určené pro hlavu (*tefilin šel roš*).

¹⁹ Dt 32,4.

nepravosti znamená, že stejně jako Bůh spravedlivému i za nejmenší přikázání, jež v tomto světě vykoná, a za nejmenší dobrý skutek, který [zde] získá, schovává odměnu pro svět příští, tak i zlovolníkovi [v tomto světě] odpláčí i za nejmenší přikázání, jež v tomto světě vykoná, tak aby ve světě příštím neměl právo na žádnou odměnu a nezasloužil si nic jiného než bolestný trest a přísnou odplatu. A výrok *není v něm nepravosti* znamená, že zatímco Bůh netrestá zlého člověka v tomto světě ani za nejmenší provinění, jehož se dopustil, nýbrž mu [trest] odkládá až pro svět příští, spravedlivého trestá plnou měrou již v tomto světě za všechny přestupky, byť sebemenší a bezvýznamné, aby je v světě příštím již nečekal žádný trest, nýbrž jen věčná blaženost a trvalá odměna.

[Rabi Jehošua a slepec]

Jeden nevěřící král pochyboval [o pravdivosti] následujícího verše a zeptal se rabiho Jehošuy ben Chaniny: „Nepíše se ve vaší Tóře: *Všechny Jeho cesty jsou spravedlivé?*²⁰ Jak mohou být Jeho soudy spravedlivé, když sesílá zkoušky na toho, kdo se neprovinil, a trestá toho, kdo nezhřešil? Vidíme, že děti se rodí slepé, chromé, hluché, němé a tak podobně. Jaká nespravedlnost!“

Rabi Jehošua odpověděl: „Co se věřících týče, těm Bůh bohatě rozmnožuje odměnu a rozhojňuje jejich mzdu. Nevěřící však [nevěřícími] stvořil proto, že ještě dřívě, než je stvořil, věděl, že budou konat zlo a že si svobodně zvolí špatnost namísto dobra. Chceš-li po mně důkaz, dej mi tisíc dinárů a pošli se mnou dva muže, kterým důvěřuješ a na něž spoléháš. Král souhlasil a rabi Jehošua s těmi muži odešel. Na cestě potkal muže, který byl od narození slepý, a řekl mu: „Král mě odsoudil k smrti. Vezmi si těchto tisíc dinárů a uschovej je. Vyvážnu-li životem, vrátím se a peníze si vezmu zpět. V opačném případě si je nech jako dar.“ Slepec vztáhl ruku a před očima těch dvou mužů, kteří rabiho provázeli,

²⁰ Tamtéž.

od něho peníze přijal. Nato rabi Jehošua odešel. Po nějaké době se ke slepci i s oněmi dvěma muži vrátil a řekl: „Rád bych, abys mi vrátil, co jsem si u tebe uložil; dám ti z toho tvou mzdu.“ Slepec odvětil: „Nevím, o čem mluvíš, nic sis u mě neuložil.“ „Pojď s námi za sultánem, abychom se před ním mohli soudit,“ žádal rabi Jehošua. A tak společně šli, a když předstoupili před sultána, předložil rabi Jehošua důkazy a svědci mu dosvědčili, že slepec vskutku zmíněnou částku převzal. Slepec se hájil: „Pane, nic z toho není pravda, nemám ani plíšek stříbra.“ Král přikázal, aby ho ukřižovali. Když ho zvedali na dřevěný kříž, prošel kolem jeden muž a slepci do ucha pošeptal: „Viděl jsem tvou ženu s jedním mužem, jak mu říkala: ‚Měj strpení, dokud toho slepce nezabijí, pak se za tebe vdám a budeme jíst a pít a z toho tisíce dinárů se pomějeme a poveselíme.‘“

V tu chvíli slepec přiznal, [že má v držení] zmíněné dináry, a vzkřikl: „Snete mě dolů, ať pro dináry můžu dojít a přinést je.“ Snesli ho dolů a on pro ně došel a přinesl je. Rabi Jehošua ben Chanina mu řekl: „Kdybych ti je dal bez svědků, jistě bys mi z nich nic nevrátil. Není pochyb, že Stvořitel s tebou naložil spravedlivě, když tě z matčina břicha vyvedl slepého.“

Král přitakal: „Je nezvratná pravda, že tvůj Bůh je spravedlivý, soudí podle pravdy a nejedná ani nespravedlivě, ani tyransky.“

Kapitola druhá

[Rabi Jehošua a Eliášovy podivuhodné činy]²¹

Rabimu Jehošuovi ben Levimu se přihodila věc, jež ho velmi mátlá, dokud mu nebyla objasněna. Přihodilo se mu totiž, že když se postil, modlil se a volal ke svému Pánu, aby mu dopřál

²¹ K židovským a islámským legendám o Eliášovi/Chađirovi, včetně těch obsažených v *Knize úlevy po veškerých trápeních*, viz Heller, „Chadhir und der Prophet Elijah als wundertätige Baumeister“, s. 76–80.

spatřit [proroka] Eliáše, pokoj s ním, skutečně ho jednoho dne na cestě potkal. Eliáš mu řekl: „Máš nějaké přání, které bych ti mohl splnit?“ Odpověděl: „Přeji si, abych tě směl provázet a dívat se, jaké skutky na tomto světě konáš.“ Eliáš odpověděl: „Nedokážeš snést pohled na mé skutky a já ti budu muset důvod svého jednání pracně vysvětlovat.“ Rabi Jehošua odvětil: „Pane, nebudu ti přítěží a nebudu tě obtěžovat otázkami, toužím jen vidět, jak si počínáš, nic víc.“ Eliáš si tedy vymínil, že zatouží-li [Jehošua], aby mu [Eliáš] objasnil smysl svého konání, bude se od něj [muset] oddělit.

A tak ho rabi Jehošua provázal. K večeru přišli k domu jednoho chudáka, jenž nevlastnil nic než krávu, kterou měl ustájenou u sebe v domě, kde žil se svou ženou. Když je ten muž uviděl, vřele je přivítal a nabídl jim z pokrmu, který měl zrovna přichystán, takže se najedli a napili a on je uctil dle svých možností. Když nastal den, Eliáš krávu usmrtil [a] nato oba odešli. Rabi Jehošua byl velmi zmaten a řekl: „Cožpak si ten chudák za svou pohostinnost nezasloužil jinou odplatu, než aby byla jeho kráva zabita?“ Eliáš mu řekl: „Nezavázal jsem tě snad slibem, že budeš mlčet, když něco takového uvidíš? Chceš, abychom se rozešli?“

Rabi Jehošua se ho tedy přestal ptát a šli spolu po celý den. K večeru se zastavili u jednoho boháče, který si jich vůbec nevšímal, ani je nenakrmil. Boháčovi patřila zeď, která toho dne spadla. Když nastal [další] den, Eliáš se pomodlil k Pánu, zeď se [znovu] postavila a oni odešli. To zmátlo rabiho Jehošuu ještě více, ale své nutkání vyptávat se ovládl. A znovu šli po celý den, až večer vešli do synagogy, kde se nacházela zlatá a stříbrná sedadla [a] každý z přítomných seděl na svém místě. „Kdo večer nakrmí tyto dva chudáky?“ ptali se lidé [v synagoze]. Někdo odpověděl: „Takoví jedí chléb a sůl,²² a [dál] si jich [přítomní] nevšíмали. Oba se vyspali přímo na místě, a když nastal den, pronesl Eliáš

²² Tj. chléb a sůl jsou pro takové chudáky dostačující a není třeba jim prokazovat pohostinnost a zvát je do domu některého z členů obce.

ke shromážděným: „Bůh nechť vás všechny učiní představenými [obce].“

Opět se vydali na cestu a v noci došli k chudým, nuzným lidem. Když Eliáš a rabiho Jehošuu uviděli, mile je přivítali a podle svých možností štědře pohostili. Předložili jim mnoho jídla a oni jedli, pili a spali v největším pohodlí. Když nastal den, Eliáš jim řekl: „Ať vám Bůh dá pouze jednoho představeného.“ Rabi Jehošua už to nemohl déle vydržet a pravil: „Pane, ušetři mě utrpení, [chci] se od tebe oddělit. Už nemám sílu tvé počínání mlčky sledovat.“ Eliáš mu na vysvětlenou pověděl: „Co se týče toho chudáka, jehož kráva zemřela: Jeho žena měla toho dne zemřít, a proto jsem poprosil Pána, aby namísto ní zabil krávu. Ohledně toho muže, jemuž jsem vystavěl zeď: Kdybych jej nechal vykopat její základy, našel by v nich bohatý poklad, kterého není hoden, a proto jsem ji postavil; zeď stejně zanedlouho spadne a již nikdy nebude vztyčena. Lidem, za něž jsem prosil, aby se všichni stali představenými [obce], se povede zle, neboť místo, kde je mnoho vůdců, zpusťne. A těm, jimž jsem přál jen jednoho představeného, se povede dobře. Což neznáš lidové rčení: ‚Mnoho velitelů přivede loď ke ztroskotání?‘ [A naopak] Ben Sira řekl: ‚Jedním rozumným člověkem se zalidní město,‘ což znamená, že pod vedením jednoho rozumného člověka bude město vzkvétat.“²³

Nato Eliáš rabimu Jehošuuvi řekl: „Na rozloučenou ti nyní dám užitečnou radu: Uvidíš-li zlého člověka, jemuž se daří dobře a který žije v blahobytu, nediv se tomu – děje se tak v jeho neprospěch. Ale uvidíš-li spravedlivého člověka v úzkých nebo těžce zkoušeného, [věz,] že toto [trápení] od něj odvrací ještě horší [strádání]. Stráž se toho, aby tvá duše upadla do pochybností!“ A poté se s ním Eliáš rozloučil a odešel.

²³ Sír 16,4.